

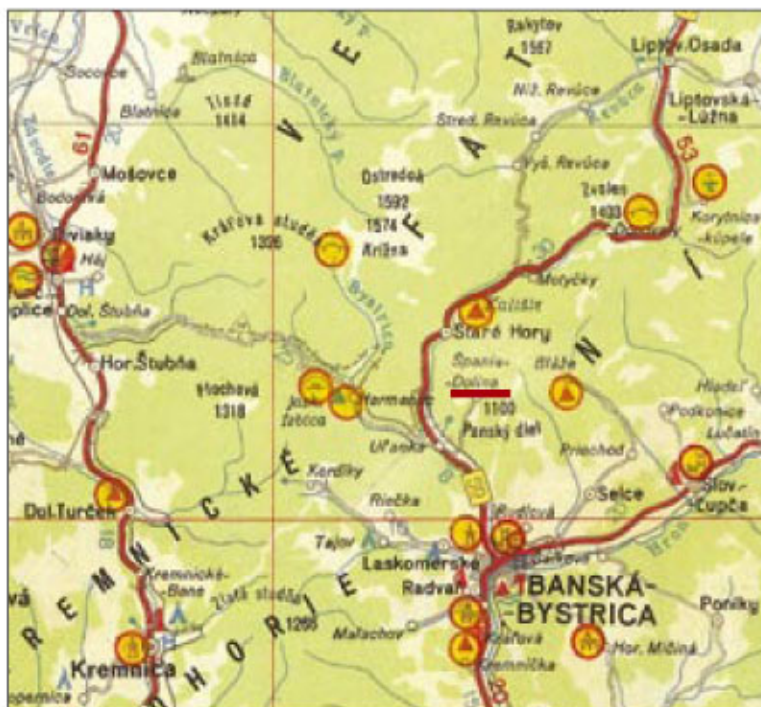

SPANIA
DOLINA

Úrvölgy Látnivalók

HONISMERETI KISKÖNYVTÁR

TÁJAK KOROK MÚZEUMOK KISKÖNYVTÁRA

A címlapon: Úrvölgy látképe
A hátlapon: A római katolikus templom

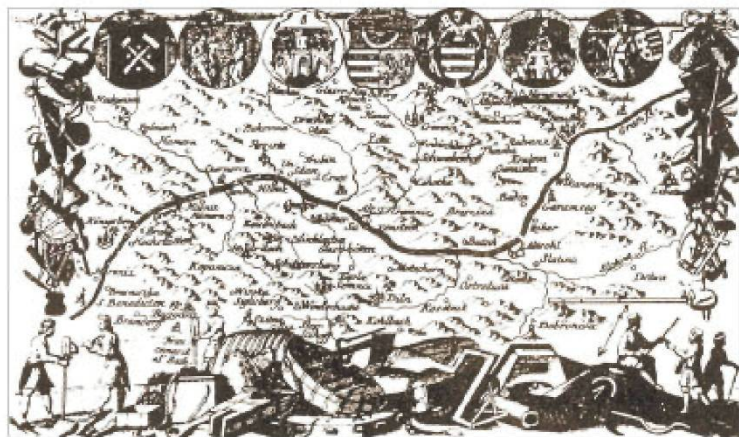
Úrvölgy az Óhegységben, a Bánya-patak völgyének legszé-
lén, az Alacsony-Tátra Nemzeti Parkjának védett övezetében te-
rül el. Közigazgatásilag a tőle 12 km-re fekvő járási központhoz,
Besztercebányához tartozik.

Az 1263-ból származó legrégibb írásos emlékekben Úrvölgy
Montana néven szerepel. Az idők folyamán azonban több tör-
ténelmi neve is volt. A késő középkorban például **Herregrund**
néven említik.

Úrvölgynek rendkívül gazdag történelme van. A rézlelőhelyei
alapján arra következtethetünk, hogy a település megvolt már az
emberi civilizáció kialakulásánál is. A környék benépesítése is e-
gészen a történelem kezdetéig nyúlik vissza. Rézbányászattal
ugyanis már az eneolit kor végén, valamint a fiatalabb bronzkor
kezdetén – tehát Krisztus előtt 40 000 – 20 000 évvel – is
foglalkoztak itt az emberek. Sőt az archeológiai leletek még 5000
évvel előbbre mutatnak. A későbbi évszázadok folyamán az
ércbányászok mind lejjebb jutottak a föld felszíne alá, s az ércből
különféle szerszámokat, eszközöket és fegyvereket is készítettek.

Úrvölgy, a besztercebányai bányászat központja Rajz 1764-ből.

A Közép-Szlovákia térképe a 7 bányaváros címerével 1766-ból

A jelenlegi település csaknem 1 000 évvel ezelőtt keletkezhetett. Az építkezések meghatározó irányvonalait elsősorban a teraszos, emelkedő terület és a bányászati tevékenység határozta meg. Az épületek ennek megfelelően szétszórtnak, teraszosan és túlnyomórészt a földrétegek hosszanti irányában épültek.

A bányászati népi architektúrát a lakóházak képviselik, amelyek legfőképpen a 17. és 18. századból származnak, kivitelezésük egyszerű, célszerű, ízléses és festői szépségű. Számos építmény még régebbreől származik, ezek elsősorban a település központi épületei, valamint a bányászathoz tartozó építmények. Vannak köztük kőből és fából épült lakóházak. Ezek legalább 500, ill. 600 évesek, s több közülük reneszánsz faragott díszítésű homlokzattal rendelkezik, amely gyakran az átfestések alatt lelhető fel. A település házai az itteni bányászat fejlődésének csúcspontján épültek, illetve átépültek egyidőben Úrvölgy és Besztercebánya kiépülésével, amikor a Fuggerek és a Thurzók megkapták a bányászás és az érkereskedelem jogát a térségben. Besztercebánya elnevezése akkor Neusohl volt.

Bányász-betérő

A Thurzó-Fugger Bányászati és Érckereskedelmi Társaság több mint 500 éve, az 1494. november 15-én és 1495. március 16-án kelt szerződés aláírásával vált hivatalossá. Sikerét és dicsőséget az úrvölgyi ún. ezüstös „fekete” érc bányászatával alapozta meg. Az ezüst elkülönítéséhez egy új technikát fejlesztettek ki, s kétségtelen, hogy a Társaság gazdagodásához az ezüst réztől való elkülönítése is hozzájárult. Az itt feldolgozott ércrudakat és a belőle készült termékeket egész Európában terjesztették. Az úrvölgyi rezet kocsikaravánok szállították Nyugat-Európa összes kikötőjébe, onnan hajók segítségével jutott el az összes, akkor ismert világrészre. Mindez két évvel azután történt, hogy Kolumbusz Kristóf felfedezte Amerikát.

Közép-Európa első Társasága már rendelkezett a kapitalista kereskedési mód minden ismervével. Tevékenysége a régió óriási és sokoldalú fejlődését eredményezte. Működési ideje 40 év volt. Ezután azonban – Európa törökök általi megszállásának kezdetén – megszűntek a feltételei a vállalkozások sikeres működésének. A bányaközséget 1546-ban átvette Dél-Ausztria kamarája,

A már nem létező
aknatorony

ettől kezdve az állami kincstár része lett.

A községben építészeti szempontból elsősorban a templomot kell kiemelnünk, amely 1994-ben ünnepelte felszentelésének 740. évfordulóját. 1254-ben fejeződött be ugyanis e koragótikus templom építése az egykori román stílusú épület helyén. 1593-ban a templomot átépítették, és reneszánsz stílusban megnagyobbították. Az ezt követő még két átépítés – 1723-ban és 1820-1824 között – már a barokk stílus jegyeit viselte magán. A templombelső festését 1934-ben József Hanula végezte.

A templom épülete a paplakkal együtt, valamint a kis harangláb, a kápolna a bástyával egységet alkot az erődrendszerrel, amely a 16. század első felében épült. Az egész komplexum egy – a község minden pontjáról jól látható – természetes magaslaton áll. A templomhoz a község teréről egy rejtett, 162 fokból álló lépcsőrendszer vezet.

Úrvölgy egyedüli építészeti értékét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1979-ben a népi építészet nemzeti kincsévé nyilvánították.

Úrvölgy bányászati hagyományai a község legdominánsabb tradíciói közé tartoznak, az idők folyamán átszőtték a szokáso-

A szellőző akna bejárata

kat, a mulatságok, az ünnepek és a hétköznapi pillanatait.

Úrvölgy régi iparos hagyományai közé tartozott a 16. századból származó, s ma már megszűnt cin-, réz- és zománcozott edények gyártása. Néhány darabjuk még fellelhető Európa egyes múzeumaiban.

A község messze környéken híres-nevezetes művészeti-ipari hagyománya a „vertcsipke” készítés. 1883-ben alapították a község csipkeverő-iskoláját, amely a 20. század fordulójáig fennállt. A rendkívül gazdag alkotói fantáziával készült csipkékre a fonott fonalszállal szőtt geometriai minták a jellemzőek. A csipkét emlékeztetből, előrajzolás nélkül készítik egy átlós szövésű hálós alapon.

Úrvölgyből származik több évszázad néhány nevezetes személyisége is: Szlovákia kultúr- és társadalmi életének jelentős alakjai, írók, zeneszerzők, professzorok, tanítók, mérnökök és technikusok.

A község lakói büszkén emlegetik a településnek 1944-ben, a szlovák nemzeti felkelésben betöltött szerepét. A hegyekbe szám-

űzött partizánok Úrvölgy környező hegyeiben találtak menedéket, így a térség az ún. „partizán-köztársaság” részét képezte.

Sporttevékenység kezdetének nyomai a 20. század elejéről maradtak fenn. Ezek elsősorban a labdarúgásra és a turisztikára szorítkoztak. A mai napig élénken működik a gyalogos turizmusra, a síelésre és a hegymászásra specializálódott Baník Špania Dolina nevezetű Szlovák Turista Klub. Ez az egyesület szervezi minden év nyarán a hagyományos hétnapos túrát, az „Sznf-túra az Alacsony-Tátra bércein Telgartból Úrvölgybe” elnevezéssel. A szakasz mintegy 220 km hosszú. Ezen kívül minden ősszel megszervezik az „Úrvölgyi hegyi futás” nevezetű sporteseményt.

Ma Úrvölgynek 140 lakosa van. 1992-ben még csak 96-an voltak. A II. világháború után még 1000 ember élt a faluban. A legnagyobb gazdasági konjunktúra idején, a Thurzó-Fugger Társaság működésekor 3 000 lakosa is volt a községnek.

Ma már az ércbányászat teljesen megszűnt, megszüntették a bányaüzemet csakúgy, mint a javítóműhelyt is. A környék lakosainak a munkalehetősége a minimálisra csökkent. Az utolsó

Úrvölgyi csipke

évtizedekben fokozatosan bezártak az üzletek, megszűntek az alapszolgáltatások, az óvoda, az iskola, megszűnt a hagyományosan gazdag kultúrtevékenység, a házaknak több mint a fele hétvégi házak gyanánt új tulajdonosra lelt, a község elnéptelenedett.

Úrvölgy község jövőjét már csak a rekreációs, turisztikai, sport- és idegenforgalmi központ kiépítésében láthatjuk, amely fokozatosan munkahelyek kialakítását tenné lehetővé. Úrvölgy látogatói gyönyörködhetnének a vidék természeti adottságaiban, élvezhetnék a klimatikus feltételeket nyáron és télen, megcsodálhatnák a bányász- és kézműipar hagyományait, megtekinthetnék a történelmi és építészeti értékeket.

Úrvölgy községben a fenti célok elérése céljából 1995 májusában megalakult a Hétvégi Házak Vállalkozóinak Szövetsége „MONTANA” kft. néven Úrvölgy központtal. A vállalkozás tárgya olyan üzleti tevékenység, amely az idegenforgalmat célozza meg. Egy Turisztikai-Információs Központot működtet, amely idegenvezetői és propagációs tevékenységet közvetít különféle ajándéktárgyak készítésével egybekötve. 1994-

ben megalakult az „Úrvölgyi Bányászok Magánkezdeményezése” nevű polgári társulás.

A Thurzo-Fugger Kereskedelmi és Rézbányászati Társaság megalakulásának 500. évfordulója – Besztercebánya – Neusohl.

1994 novemberében múlt 500 éve, hogy Besztercebányán, akkori nevén Neusohlban, ill. Neosohlium (Új-Zólyomban) az itteni bányászat a rézkitermelésben alkalmazott, Európában akkor egyedülálló feldolgozási módszerével szerzett magának dicsőséget.

Történelmi tények tanúsítják a modern ércbányászat szervezeti működését Besztercebányán. Az „Ungarischer Handel” vagy „Der Neusohler Kupferhandel” néven működő vállalat az akkori, középkori céhviszonyok között a kapitalista termelési mód minden jellegzetességét magán hordozta. A Társaság legfontosabb adatai:

1494. november 15-én írták alá az első szerződést a Thurzó és a Fugger család között az alapítandó közös rézbányászati vállalatról. A Thurzók a szepességi Betlenfalváról származtak, s vagyoniilag érdekeltek voltak a szepességi-gömöri bányászatban, jól ismerték a Szlovák-érchegységből és Lengyelországból származó fémrudak feldolgozásának technológiáját. Tulajdonukban volt egy a Besztercebánya környéki Úrvölgy bányáira vonatkozó nagyszabású tervezet, amelyhez anyagi érdekeik is fűződtek. A tervezetet előterjesztették az Augsburgból származó gazdag Fuggereknek, akik ezt örömmel fogadták.

Betlenfalva bárója, a löcsei és krakkói nemes, Thurzó János (1437–1508) és fia, György (1467–1521) ebben az első szerződésben belefoglalták, hogy Besztercebánya környékén egy kohót építtetnek, amelyben a Besztercebánya környéki bányák ércrudainak feldolgozását fogják elvégezni a legjobb tudásuk szerint. Az itteni réznek kiváló piaci értéke volt, főleg Antwer-

penben és Velencében volt magas az árfolyama. Ez az érc nagymértékben tartalmazott ezüstöt. Az európai kikötőkből eljutott az egész világba annak ellenére is, hogy a Társaság megalakulása előtt két évvel – 1492-ben – már felfedezték Amerikát. Amerika felfedezése magával vonta a tengeri hajózás fellendülését, így a hajóépítéshez is a besztercebányai réz szolgált egyik alapanyagul.

1495. március 16-án sor került a második szerződés aláírására II. Gazdag Fugger Jakab (1459–1525) és Thurzó János között, ebben kötelezték magukat egy szűrőberendezéssel ellátott kohó építésére a Besztercebánya környéki Moštenicén.

A besztercebányai ércbányászat technikája már a 16. században Európa legtökéletesebbjei közé tartozott. A modernül kiépített bányákban, mint az úrvölgyi bányavidéken, beleértve Úrvölgyet (Herrengrundot), Óhegyet (Altgebirgét) és Homokhegyet (Sandberget), megépítették az első bányavízvezetékét, amely végleges formájában a 18. században egészen a Prašivá hegyvonulatainak lábától vezette a vizet az Úrvölgybe, s hosszúsága több mint 40 m volt.

Besztercebánya környékének a rézfeldolgozás s vele együtt

Román kori alapokra épült koragótikus templom 1254-ből, barokk stílusban átépítve 1723-ban

az ezüstnek a rézből történő nedves kifejtése óriási hasznot jelentett. Kohók épültek, ezek legjelentősebbje a már említett, ezüst kiválasztására szolgáló kohó 1496-ban épült Moštenicén. További kohók épültek Tajón (Tajeva), Libetbányán (Libethen), Hermádon (Hermanecz) és másutt. 1495–1496-os évektől kezdett működni az öreg alapokon de modernizált berendezéssel a Rézhámor (Hamor). Ma már Besztercebánya része, ám a magja még ma is fellelhető. Az említett időben épült ki az egész Rézhámor-komplexum az összes termelési és termelésen kívüli objektumaival együtt.

Az említett szerződés alapján a 15. század végén Besztercebányán (Neusohlban) alakult meg egy hatalmas üzem, a „Der Neusohler Kupferhandel”, amely feldolgozó üzemével a forgalom és a kereskedelem szabályozásával együtt, továbbá a faktorális hálózatával, pénzügyi szervezeteivel, kettős könyvelésével stb. még a külföldi – elsősorban a német – történészek szerint is az európai bányászat, a kohászat és a közlekedéssipar legmodernebb kapitalista vállalkozása volt.

Az „Ungarischer Handel” nevezetű kereskedelmi társasággal együtt a kapitalista termelés megalapozói voltak nemcsak szlovák viszonylatban, hanem Európa-szerte is. Az „Ungarischer Handel” Társaság a mai szlovák bányászat alapjait teremtette meg. Keletkezése az 1494–1495-ös évekre tehető. A Társaság egészen 1526-ig működött, ezután az állami kincstár tulajdona lett.

A törökök által megszállt Európában a sikeres vállalkozások sorának vége szakadt. A városokat erődrendszerekkel látták el, amelyekben török ellenes hadsereget szerveztek, mindez finánciálisan nagyon kimerítette az egész területet. Ennek a következménye volt az 1525-ös úrvölgyi bányászfelkelés, amely Besztercebányát is elérte. Az ezt követő 1526-os katasztrófális vereséggel végződő mohácsi csata a törököknek 150 évre szabad utat nyitott egész Közép-Európába, s mindez véget vetett a virágzó bányakereskedelemnek.

Mindaddig azonban a Társaság tevékenységének következményeként a vállalkozási kedv igencsak megnövekedett – a középkori Európa minden ipari szférájában. Az iparosok céhekbe tömörültek, s ez lehetővé tette, hogy a bányászat fejlődése mellett az ipar más rétegei is fejlődhessenek. A Társaság működése

A 243. számú bányásház a 19. század elején

azonban nem mindenütt talált tetszésre, ellenzői azok voltak, akik egyébként is ellenálltak minden radikális változtatásnak. A Társaság sikeres tevékenysége szinte minden termelési területet befolyásolt: például a fakitermelést, a szénkitermelést, az erdészetet, a vízügyet, a szállítóipart és az építőipart, az adminisztrációt és a könyvelést, az élelmiszergyártást és szállítást. De különösképpen pozitívan érintette a kultúra, a művészet és az architektúra területét.

A rézkitermelésnek és modern feldolgozásának köszönhetően Besztercebánya Európa-szerte híres város lett. A réz megalapozta dicsőség, valamint a dolgozó lakosság hozzájárult ahhoz, hogy az egykori provinciális Neusohl városából a 16. század elején egy építészeti és kulturális szempontból is jelentős város lett. Ebben az időben keletkezett számos – mind a mai napig meglevő – építmény, amelyet a Társaság mecénásai finanszíroztak. A várost egyre gyakrabban illették ismét Beszterce névvel, a megnevezés ugyanis még a városi privilégium megszerzése idejéből származott. IV. Béla király oklevele 1255-ben „villa Beszterce” alakban említi. A kereskedelmi fejlődés idején azonban már Besztercebánya összetételben szerepelt. A város később

A 65. számú házzal szemben
álló gazdasági épület
(fotó 1975-ből)

Zólyom vármegye székhelye lett, akkor, amikor a megyei hivatalokat Altsohl-ból, azaz Zólyomból Besztercebányára telepítették.

A régi virágzó idők tanúja Besztercebánya város központja, amelynek kivételes művészi, történelmi és építészeti értékei vannak. A városközpontot 1955-ben műemlékké nyilvánították.

Besztercebányához hasonlóan Úrvölgy is a többi környékbeli településsel együtt óriási változáson ment át. Különösen az építkezés terén alkotott maradandót gyönyörű reneszánsz építményeivel. Úrvölgy 1979-ben kapta meg a népi építészet műemléki rezervációja címet.

A bányászat fejlődésében vitathatatlanul a Thurzóknak és Fuggereknek van a legnagyobb érdemük. Ők fejlesztették ki a bányászatot, a kohászatot, nekik köszönhető a rézbányászat modern feldolgozási technológiájának bevezetése. Figyelemreméltó a „Der Neusohler Kupferhandel” Vállalat és Besztercebánya, valamint a környékbeli községeknek a viszonya. A vállalat sok tekintetben befolyásolta a város és környéke életét.

A Thurzó-Fugger Kereskedelmi Társaság jelentősége túlmutat a mai Szlovákia területén, működése ugyanis nemcsak európai, hanem az egész világ viszonylatában is nagyon jelentős volt. Vívmányaival ott állt az európai újkor kialakulásának kezdetén, a modern kereskedelmi gondolkodás központjával, Besztercebányával és Úrvölgygel együtt.

A község címere, zászlaja és pecsétje

Érdekes, hogy ilyen ősrégi község, mint Úrvölgy, nem birtokolt semminemű címet, hacsak nem számítjuk a falu egyszerű, száz évesnek mondható jelképét: az egymást keresztező két bányászkalapácsot.

A jelkép, azaz címer megalkotása két történelmi szimbólummal köthető össze:

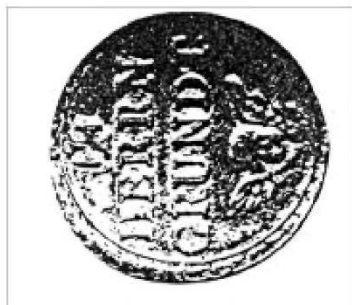
1. Úrvölgy község templomának 1723-ból származó barokk oltarával. Itt ovális keretben, az Úr átváltozásait ábrázoló oltárkép fölött látható a szimbolikus festmény, amely azúrkék háttérben, ezüst hármashalom fölött két egymást keresztező, ezüst bányászkalapácsot ábrázol.

2. Úrvölgy 1699-ből és 1739-ből származó fizetési jelképével, amely az úrvölgyi bánya-revierben – Óhegyen, Padkócon, Homokhegyen, Richtárován és Úrvölgyben – fizetési eszközként szolgált.

Az 1739-ből származó fizetési eszköz a színén egyenes karú, a végén kiszélesedő keresztet ábrázol, amely alatt a következő szöveg olvasható: HERRN/GRUNDT, lent egy angyal arca és szárnyai láthatóak.

A fizetőeszköz hátoldalának felső részén a réz középkori alkimista jelképét látjuk, amely megegyezik a Vénusz bolygó asztrológiai képével, illetve Vénusz istenasszony alakjával. Alatta van a bányászjelvény – a két, egymást keresztező kalapács, ez alatt pedig egy öt csúccsal kiemelkedő kőszirt látható. A bányászjelkép mindkét oldalán egy kettéosztott évszám olvasható: 17-39.

A mitológia és a mítoszok szerint Vénusz istenasszony (a görög Aphrodité) a tengeri habokban született, s onnan lépett Kypros szigetére. A sziget emberemlékezet óta – Úrvölgyhöz hasonlóan – fontos rézleőhely volt. Nevének több magyarázata is fennmaradt. Kypros – Cyprus – ebből származik a réz latin elnevezése és kémiai jele: cuprum – Cu.

Fizetési eszköz 1739-ből, eredeti nagysága 25 mm

A címert 1995 augusztusának első napjaiban hivatalosan is bemutatták a lakosságnak és az egész nyilvánosságnak mint Úrvölgy hivatalos címerét.

Úrvölgy címerének kompozíciója tehát: kék pajzsban, az ezüst körvonalú magas, kékszínű hármashalom fölött egymást keresztező, hosszú fogantyús, ezüst bányászkalapácsok, felső nyelüknél ezüst Vénusz-alakkal.

Úrvölgy zászlaja öt vízszintes sáv, színei: kék, fehér, kék, fehér, kék. A zászló három csücsökben végződik.

Úrvölgy pecsétjét két körberámázott kör alkotja, belső része fenti görbületében: OBEC (község), az alsó részében ŠPANIA DOLINA (Úrvölgy) felirattal, a kör közepén a címer körvonalai láthatók. Oldalt, a feliratok közti részt stilizált virágmotívumok díszítik.

Ing. Arch. Mária Pašková
Doc. Dr. Marián Skladaný, CSc.

Irodalom

Ing. arch. Mária Pašková, Doc. Dr. Marián Skladaný, CSc: Projekt pre aktivitu vo vidieckom prostredí, 1994

Dr. Milan Šoka: Päťsto rokov od založenia Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti, 1994, kézirat

Vlastivedný časopis r. 1963, 1980.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1977, Bratislava

Honismereti Kiskönyvtár 25. szám és a Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 755. szám

Kiadja a Komáromi (Komárno) KT Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005

Felelős kiadó: Dr. Szénássy Árpád, Dr. Mélykúti Csaba

Munkatárs: Ing. Reško Sándor

Foto, borító: Ferdinand Bičan, J. Hanus, P. Styk

Fordította: Kulcsár Sz. Zsuzsanna

Nyomás: Nec Arte s.r.o., Komárno

ISBN: 80-8056-448-5

©Minden jog fenntartva!

A kiadvány megjelenését támogatta:

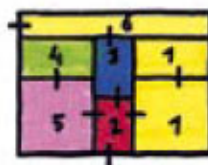
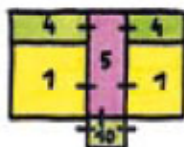
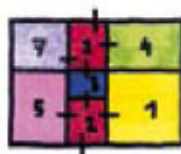
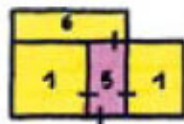
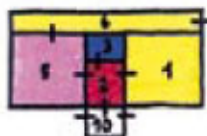
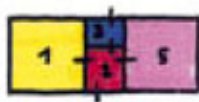
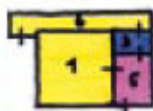

A sorozat kiadványai megrendelhetők, megvásárolhatók:

Vydavateľstvo KT, s.r.o., 945 01 Komárno

Mederčská 9, tel.: 035/7700 869

A faluban található házak alaprajzának különböző típusai

1. szoba 2. pitvar 3. nyitott tér 4. kamra 5. konyha
6. kis helyiség 7. istálló 8. fáskamra 9. pince 10. veranda

